

Роль метакогнітивних здібностей у формуванні професійної компетентності юристів

І. В. Зошій

Кафедра психології ПрАТ "ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом" м. Львів, Україна

Paper received 27.02.17; Accepted for publication 05.03.17.

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблемі вивчення професіоналізму юридичної праці, професійної компетентності майбутніх юристів; теоретично вивчено поняття професіоналізм, особливості юридичної діяльності; виявлені основні складові роботи юристів; досліджені компоненти професійної готовності майбутніх юристів; проаналізовані складові професійної компетентності. У статті розкрито сутність юридичної професії, основних її параметрів, характеристик, вимог до особистості майбутнього юриста, особливостей професійної діяльності юристів, їх безпосередньої участі у вирішенні важливих юридичних питань; зростаючих вимог юридичної галузі до професійної компетентності. Здійснено теоретичний аналіз метакогнітивних здібностей майбутніх юристів. Охарактеризовано психологічний зміст, структуру, функціональне значення метакогнітивних здібностей. Емпірично досліджено метакогнітивну включеність в діяльність студентів майбутніх юристів. Показана роль метакогнітивних здібностей у формуванні професійної компетентності юристів. Сформульовано висновки з даної проблематики.

Ключові слова: метакогнітивні здібності, метакогніція, метакогнітивне мислення, професійна компетентність, майбутні юристи.

На сучасному етапі розвитку держави ринок праці висуває вимоги не стільки до рівня теоретичних знань потенційного працівника, скільки до рівня його професійної компетентності, яку він зможе продемонструвати під час професійної діяльності.

Передача знань, умінь і навичок в часі глобального розвитку і спрощення доступу до інформаційних технологій вже не є першочерговим завданням навчального процесу. Більш того, зменшується функціональне значення і привабливість звичної форми і проведення навчального процесу.

Значного рівня набуває підхід, який полягає в створенні компетенцій, проектного мислення, аналітичних здібностей, мотивуючого прагнення до постійної самоосвіти, самовдосконалення, самоорганізації, самостійного вміння проектувати навчальну, виховну та майбутню професійну діяльність, сприяє успішності особистісного і професійного зростання.

Важливим завданням педагогічної теорії і практики є процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців юридичної галузі, так як в перспективі до них буде висунуто вимогу швидко й ефективно засвоювати, впроваджувати та поширювати передові технології, вітчизняний та зарубіжний досвід в процесі діяльності.

Професійну компетентність відзначають головною когнітивною складовою професіоналізму особистості, яка характеризує сферу професійних понять, ряду питань, які вирішуються, систему знань, які постійно поширюються і дає можливість виконувати професійну діяльність з високою продуктивністю.

Актуальність теми посилюється й іншими факторами, наприклад, особливостями професійної діяльності юристів, їх безпосередньою участю у вирішенні важливих юридичних питань; зростаючими вимогами юридичної галузі з професійної компетентності; необхідністю формування в них особистісних і професійних знань, умінь і навичок.

Існує ряд наукових досліджень, присвячених особистості фахівця-юриста: юридичних психологів (Н. В. Алікіна, В. Є. Коновалова, М. В. Костицький, В. С. Медведєв) працівників органів внутрішніх справ

(В. Г. Андросюк, В. І. Барко, А. С. Губарева, Г. Е. Запорожцева, Ю. Б. Ірхін, Л. І. Казміренко, О. В. Кобець) працівників прокуратури (В. І. Анушкевич, Я. І. Радзівідла) працівників правосуддя (

А. В. Кашенко, Ю. В. Позіненко).

Вивчення метакогнітивних здібностей займалися такі вчені як А. Браун, Дж. Вілсон, А. В. Карпов, М. А. Холодна, Дж. Флейвелл та інші. Але про особливості та структуру метакогнітивних здібностей відомо недостатньо. Зараз найважливішим завданням освіти є формування у людини здатності самостійно організувати свою пізнавальну діяльність. Проблема дослідження метакогнітивних здібностей надзвичайно актуальна у зв'язку з недостатнім рівнем узагальнення та розробки методів діагностики метакогнітивної компетентності особистості.

Питання формування особистості студента, в тому числі інтелектуальної активності, в навчально-виховному процесі набуває особливої значущості в контексті вирішення першочергових завдань в умовах сучасної вищої школи.

Засвоєння різного виду математичних задач або завдань вимагає посиленої роботи не тільки когнітивних процесів, а й активізації так званих метакогнітивних здібностей. Тобто, доцільно впливає наступне твердження про важливість розвитку метакогнітивних здібностей, які в основному розглядаються крізь призму метакогнітивізму, який був заснований ще в 70-х роках американським дослідником Дж. Флейвелл [3].

У своїх працях Дж. Флейвелл виділяв три основних етапи розвитку метакогнітивних процесів, які розвиваються, в основному, через пошук, запам'ятовування і добування інформації. На першому етапі відбувається ідентифікація ситуації, при цьому відкриваючи для себе, що одного разу відображена в пам'яті інформація може бути корисною в майбутньому. На другому етапі важливо актуалізувати в пам'яті всю інформацію, пов'язану з вирішенням поточних завдань і вибірково її використовувати. На третій стадії проходить систематизація інформації не тільки для поточних завдань, а й для прогнозованих.

Метакогнітивний досвід Дж. Флейвелл, засновник метакогнітивного напрямку, визначав як реакції суб'єкта на свої процеси, відстеження процесів цілетворення, формування стратегій, здобуття знань. Суб'єкт сприймає цей досвід як власний потік свідомості, що актуалізує минулий досвід як ресурс, який дозволяє вирішувати актуальні завдання.

Метакогнітивний досвід – це складний афективно-когнітивний комплекс, що забезпечує включення в різні види діяльності. Метакогнітивний рівень досвіду організовує регулятивні ресурси особистості, які дозволяють управляти процесом вирішення задачі в ситуаціях, пов'язаних з труднощами. Даний рівень дозволяє перейти від мимовільного до довільного контролю над процесом розв'язання проблеми, здійснивши навички планування, моделювання, здійснення моніторингу діяльності, оцінки результатів, контролю ефективності використання стратегій.

Серед джерел, що активізують формування та розвиток метакогнітивного досвіду, Дж. Флейвелл виокремлював: ситуації вибору, невизначеності, складні обставини, в яких суб'єкт повинен обрати певний засіб реагування, ситуації, що вимагають високої відповідальності, оскільки наслідки є важливими для подальшої життєдіяльності суб'єкта. Пізніше до цього списку були включені емоційно насичені ситуації (кризові, травмуючі).

Метакогнітивні знання Дж. Флейвелл визначає як область світового знання, яка відноситься до пізнавальної діяльності (її цілей, завдань, дій) і знання щодо власних індивідуальних особливостей сприйняття, пам'яті, вирішення завдань. Метакогнітивний досвід він розуміє як будь-який свідомий досвід, пов'язаний з інтелектуальним процесом. Метакогнітивні мети й стратегії – це процеси, спрямовані на контроль і регуляцію пізнання. У цьому полягає їх відмінність від когнітивних процесів, які, на думку Дж. Флейвелл, повинні здійснювати пізнавальний процес.

А. Браун визначає метапізнання як знання про свої власні знання. Варто звернути увагу на дослідження А. Брауна по метапізнанню. Згідно дослідження, метапізнання включає в себе дві великі категорії: знання про пізнання, тобто сукупність видів діяльності, які включають в себе усвідомлену рефлексію над когнітивними діями та здібностями; регуляцію пізнання, тобто сукупність видів діяльності, що вимагають механізмів саморегуляції.

У своїх працях Д. Ріглі, П. Шетц, Р. Гланц, С. Вайнштейн визначають метакогніції як процес використання рефлексії для свідомого вивчення власного мислення, усвідомлення власних стратегій розумової діяльності. Вони включають: планування, вибір стратегії діяльності, моніторинг пізнавальної діяльності [1].

Дж. Вілсон виділяє три компонента метапізнання: метакогнітивну обізнаність – знання суб'єкта про особисті стратегії навчання; метакогнітивну оцінку – судження про свої розумові можливості та обмеження, їх необхідність в конкретній ситуації; метакогнітивну регуляцію, яка проявляється в модифікації суб'єктом свого мислення [4].

Поняття метакогнітивні здатності вивчено досить широко, однак, до сих пір немає чіткого та єдиного

уявлення про структуру та зміст метакогніцій. Важливо відзначити, що для більш детального розуміння даного концепту слід підкреслити сукупність двох найважливіших компонентів метакогнітивних здібностей: особистісні якості індивіда; його здатність до контролю та регулювання інтелектуальної діяльності.

Отже, метакогнітивні здібності – здатність психіки людини максимально точно контролювати й регулювати свою когнітивну діяльність (поставити мету, спланувати свою діяльність, здійснити контроль і оцінити ефективність діяльності). На кожному етапі результат виконаної операції буде залежати від особистісних характеристик суб'єкта.

Однією з найважливіших концепцій метакогнітивних здібностей у вітчизняній психології є концепція інтелекту М. А. Холодної. Так вона виділяє метакогнітивний досвід людини, як основу регулювання ефектів в роботі інтелекту, до складу якого входять чотири типи ментальних структур, що забезпечують різні форми саморегуляції інтелектуальної діяльності:

- мимовільний інтелектуальний контроль – забезпечує когнітивні стилі;

- довільний інтелектуальний контроль – здатності, спрямовані на постановку цілей, визначення способів їх досягнення, послідовності дій і контроль результатів;

- метакогнітивна усвідомленість – рівень і тип інтроспективних уявлень людини про свої індивідуальні інтелектуальні можливості;

- відкрита пізнавальна позиція – варіативність суб'єктивних способів сприйняття і осмислення [4].

Вчені А. В. Карпов, І. М. Скітяєва відзначають, що важливою проблемою в метакогнітивізму є проблема спроможності суб'єкта до метапізнання. Вважається, що метакогнітивно обдарована особистість може сприймати себе такою, яка здатна ефективно вирішувати значну кількість завдань на основі попереднього досвіду за допомогою наявних стратегій.

Практично в житті ми стикаємося з твердженням, що розумна людина – це не стільки особистість, яка багато знає, а яка вміє застосовувати знання не тільки під час виконання поставлених завдань, а й використовує їх у повсякденному житті. Уміння самостійно знаходити вихід в будь-якій ситуації є найціннішим інтелектуальним умінням особистості. У сучасних дослідженнях, присвячених вивченню проблеми підвищення результативності різних видів діяльності (в тому числі навчальної діяльності студентів), багато вчених, дослідники звертаються до можливостей використання метакогнітивного досвіду особистості (метакогнітивних знань, переживань, стратегій, суджень, умінь).

Зокрема такі дослідники як Е. Савін, А. Фомін, аналізуючи дослідження метакогнітивних процесів в сфері освіти, визначають ряд проблемних питань, виступають предметом не тільки теоретичних, а й емпіричних досліджень в навчанні. Такими питаннями є знання студентів ефективності стратегій регуляції своєї пізнавальної активності; уявлення про можливість та обмеження власного пізнання у вирішенні навчальних завдань; розробка спеціальних навчальних методик, спрямованих на підвищення якості ме-

таккогнітивної активності учасників навчально-виховного процесу [4].

Метакогнітивні знання – знання людини про себе, про свої можливості, про свої життєві задачі та стратегії їх реалізації. За традиційною класифікацією система метакогнітивного знання включає;

- декларативні знання – знання суб'єкта про себе, про власні інтелектуальні можливості, про особливості функціонування когнітивних процесів під час розв'язання задачі, про певні заходи їх регуляції:

- процедурні знання – знання про когнітивні стратегії, про особливості їх застосування:

- умовні знання – знання умов, при яких потрібно використовувати відповідні стратегії.

Метакогнітивні знання спрямовують напрям пізнавальної активності за рахунок навмисного, усвідомленого пошуку в пам'яті певної інформації або через неусвідомлені автоматизовані когнітивні процеси, які активізуються в межах певних стратегій.

За рівнем усвідомленості метакогнітивні знання традиційно поділяють на експліцитні та імпліцитні знання. Експліцитні знання – усвідомлені, вербалізовані, передані у формі повідомлень (суджень) іншим особам. Імпліцитні знання – неусвідомлене, неявне, приховане, латентне, некодифіковане, його можна назвати особистісним знанням, яке нерозривно пов'язане зі своїм носієм, таке, що існує у формі знань – дій, спрямованих на регулювання поведінки суб'єкта в певній ситуації.

Метакогнітивні здатності (лат. Meta - понад, над, cognitio - пізнання, вивчення, усвідомлення) - особистісні здібності до "усвідомлення" стратегій і методів когнітивності [2]. Когнітивність – термін, що позначає здатність до розумового сприйняття та переробки зовнішньої інформації. Термін "когнітивний" також використовується в більш широкому сенсі, позначаючи сам "акт" пізнання або самопізнання. Поняття когнітивні процеси часто застосовували до таких про-

цесів як пам'ять, увага, сприйняття, дія, прийняття рішень і увага [2].

Для вимірювання рівня розвитку метакогнітивних здібностей в контексті навчальної діяльності нами була використана "Методика діагностики метакогнітивної включеності в діяльність". Дана методика виступає референтом ступеня сформованості навичок метакогнітивного моніторингу, є узагальнення відповідно до пізнавальної активності в навчанні. Опитувальник включає шкали метакогнітивного знання і метакогнітивного контролю: не впевнені-не знаючі, впевнені-не знаючі (ілюзія знання як надмірна суб'єктивна впевненість), не впевнені-знаючі (має місце недостатня впевненість) і впевнені-знаючі.

Дослідження проводилося на базі ПрАТ ВНЗ "Міжрегіональна Академія управління персоналом", було охоплено 256 студентів 3-5 курсів спеціальності "Правознавство".

Результати проведення опитування серед студентів, які брали участь в дослідженні за методикою діагностики метакогнітивної включеності в діяльність виявилися: високий рівень метакогнітивної включеності в діяльність продемонстрували 36,5% досліджуваних, тобто вони характеризуються творчим і оригінальним підходом до вирішення неоднозначних проблемних ситуацій; середній - 45,5%, для них своєрідним є ефективне рішення стандартних проблемних ситуацій в навчально-виховному процесі у ВНЗ; низький рівень – 18% від усіх опитаних, в них недостатньо проявляється розвиток метамислення, метапам'яті, метаздібностей.

Формулюючи висновок з досліджуваної проблематики, стверджуємо, що метакогнітивні здібності визначаються як особливий вид здібностей в плані роботи метакогнітивної структури особистості. Загалом, метакогнітивні процеси є особливою самостійною, психічною реальністю, яка відрізняється необмеженим різноманіттям операційних механізмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубовицька Т. Д. До проблеми діагностики навчальної мотивації / Т. Д. Дубовицька // Питання психології. - 2005. - № 3. - С. 73-78.
2. Карпов А. В. Психологія метакогнітивних процесів особистості / А. В. Карпов, І. М. Скитяєва. - М.: Вид-во "Інститут психології РАН", 2005. - С. 14-18.
3. Карпов А. В. Психологія метакогнітивних процесів особистості / А. В. Карпов, І. М. Скитяєва. - М.: Вид-во "Інститут психології РАН", 2005. - 352с.
4. Смільсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту. Монографія / М. Л. Смільсон. - К.: Нора-Друк, 2003. - 298 с.
5. Холодна М. А. Психологія інтелекту: парадокси дослідження. 2-е изд., перероб. и доп. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
6. Чеботарьова А. І. Продуктивні та стильові аспекти успішності діяльності: www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/Tezy.../chebotareva.doc.
7. Чернокова Т. Е. Метакогнітивна психологія: проблема предмету дослідження // Педагогіка.-2011. №3.- с.155-158.
8. Чернокова Т. Е. Проблема класифікації метакогнітивних процесів: http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Psihologia/7_106695.doc.htm.
9. Roberts M. J., Erdos G. Strategy selection and metacognition. Educational Psychology / M. J. Roberts, G. Erdos. – 1993. – V. 13. – P. 259-266.

REFERENCES

1. Dubovitskaya T. D. K probleme diagnostiki uchebnoy motivatsii [The problem of diagnosis of learning motivation] / T. D. Dubovitskaya // Voprosy psikhologii. – 2005. – № 3. – S. 73-78.
2. Karpov A. V. Psikhologiya metakognitivnykh protsessov lichnosti [Psychology metakognitivnykh individual processes] / A. V. Karpov, I. M. Skityayeva. – M.: Izd-vo «Institut psikhologii RAN», 2005. – S. 14-18.
3. Karpov A. V. Psikhologiya metakognitivnykh protsessov lichnosti [Psychology metakognitivnykh individual processes] / A. V. Karpov, I. M. Skityayeva. – M.: Izd-vo «Institut psikhologii RAN», 2005. – 352s.
4. Smul'son M. L. Psikhologiya razvitiya intellekta. Monografiya [Psychology of intelligence] / M. L. Smul'son. – K. : Nora-Druk, 2003. – 298 s.
5. Kholodnaia M. A. Psikhologiya yntellekta: paradoksy yssledovaniya. [Psychology of intellect: paradoxes of research] 2-e yzd., pererab. y dop. – SPb.: Pyter, 2002. – 272 s.
6. Chebotarova A. I. Produktivni ta stylovi aspekty uspishnosti diyalnosti: [Productive and stylistic aspects of success]

www.newlearning.org.ua/sites/default/files/praci/Tezy.../chebotareva.doc.

7. Chernokova T. E. Metakohnytyvnaia psykhohohyia: problema predmeta yssledovaniia [Metakohnytyvna psychology: the problem of the research subject] / Pedahohyka.-2011. №3.-s.155-158.
8. Chernokova T. E. Problema klasyfykatsyy metakohnytyvnykh protsessov: [The problem of classification processes metakohnytyvnykh] http://www.rusnauka.com/10_DN_2012/Psihologia/7_106695.doc.htm.

Role of metakohnytyv skills in forming professional competence of lawyers

I. V. Zoshiy

Abstract. The article is devoted to an actual problem of studying professional legal work, professional competence of future lawyers; theoretically studied the concept of "professionalism", especially legal activity; The basic components of the work of lawyers; investigated components of professional readiness of the future lawyers; analyzed components of professional competence. The article reveals the essence of the legal profession, its basic parameters, characteristics, requirements to the personality of the future lawyer, features of professional work of lawyers and their direct participation in the solution of important legal issues; increasing requirements for the legal industry professional competence. It carried out a theoretical analysis of metacognitive abilities of future lawyers. It is characterized psychological content, the structure, the functional significance of metacognitive abilities. Empirically investigated metacognitive involvement in the activities of the students of the future lawyers. The role of metacognitive skills in the formation of professional competence of lawyers. Formulated conclusions on this issue.

Keywords: ability, metakohnytyvni ability metakohnytyvna, metakohnytyvne thinking, professional competence, future lawyers.

Роль метакогнитивных способностей в формировании профессиональной компетентности юристов

И. В. Зоший

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме изучения профессионализма юридического труда, профессиональной компетентности будущих юристов; теоретически изучено понятие «профессионализм», особенности юридической деятельности; выявлены основные составляющие работы юристов; исследованы компоненты профессиональной готовности будущих юристов; проанализированы составляющие профессиональной компетентности. В статье раскрыта сущность юридической профессии, основных ее параметров, характеристик, требований к личности будущего юриста, особенностей профессиональной деятельности юристов, их непосредственного участия в решении важных юридических вопросов; возрастающих требований юридической отрасли к профессиональной компетентности. Осуществлен теоретический анализ метакогнитивных способностей будущих юристов. Охарактеризовано психологическое содержание, структуру, функциональное значение метакогнитивных способностей. Эмпирически исследовано метакогнитивную включенность в деятельность студентов будущих юристов. Показана роль метакогнитивных способностей в формировании профессиональной компетентности юристов. Сформулированы выводы по данной проблематике.

Ключевые слова: метакогнитивные способности, метакогниция, метакогнитивное мышление, профессиональная компетентность, будущие юристы.